

FRIEDRICH SCHILLER

Conrad Ferdinand Meyer egyik Schiller emlékének szentelt versében fenséges, komor képet fest a költő temetéséről; sötétben, zimankós időben, minden különösebb szertartás nélkül hantolják el tetemét. Gyászkiiséret nincs;

*Ravatalához csak egy ismeretlen
lépett merészvetésű, bő köpenyben:
az emberiség géniusza volt ő.*

(Schiller temetése. Sárközi György fordítása.)

Ez a három sor — a vers zárósorai — Meyer jelképeket kedvelő egyéniségéhez híven, valóban szimbólumnak tekinthető. Az emberiség géniusza „merészvetésű, bő köpenyben“ a költő ravatalánál adózik hódolattal — az utolsó pillanatban — művészetének. Mennyire igaz ez! Mennyire találó, túl a szerző szándékain is! Az elmúlt század — pedig irodalma mozdulni sem tudott volna tovább többek között Schiller öröksége nélkül — alig adózott többel emlékének, mint azzal, hogy az emberiség garabonciás diákhöz illő felleghajtó köpenyegbe öltözött géniuszának nevében a nyárspolgári hódolat papírvirágokból font viaszkoszorúját tette a költő emlékművére. Ez az a géniusz, aki mindig csak sírokat koszorúz, de verseket nem olvas. Az emberiség géniusza nem az volt, aminek C. F. Meyer remélte; ez a géniusz a középiskolás kötelező olvasmányok szelleme volt. Túlemelkedett-e Schiller életműve számunkra az általános műveltségnek címzett ismeretkörön? Nézzünk magunkba, tekintsünk emlékeink közé: találkoztunk-e olyan élményszerűen Schillerrel, mint amilyen örömet és élményt a Petőfi-vel, Shakespeare-rel, Shelley-vel való találkozás jelent újra meg újra, valahányszor csak olvassuk őket? Nem nagyon. Schiller, a költő, úgy maradt meg az olvasniszerető, művelt ember emlékezetében, mint emlékkönyvek számára kapásból idézhető hasznos aranymondások tudója, vagy mint magasztos, de gyakorlatilag soha be nem tartható erkölcsi szabályok tárháza:

*... Des Lebens ungemischte Freude
Ward keinem Irdischen zuteile ...*

(Polykrates gyűrűje)

Igaz, de szürke így is; viszont ha Dóczi Lajos fordítását nézem, a tűzhelyek fölé ragasztott filléres életbölcsesteg testesül meg előttem:

*Nem láttam annak boldog végét
Kire az ég jótéteményét
Tele marokkal halmazá ...*

Vagy:

*Ich sei, gewährt mir die Bitte
In eurem Bunde der Dritte...*

*Mától kérlek, vegyetek be,
Mint harmadikat frigyetekbe...* (A kezesség)

És:

*Den Dank, Dame, begehrt ich nicht!
Und verliess sie zur selben Stunde...*

*Nem kérek, hölgy, a jutalombul!
S ott hagyta nyomba...* (A kesztyű)

Ezek a memoriter-törédek valóban idilli egyetértésben ábrázolják az erkölcsi szabályokat megverselő Schillert a polgári aranymondások Goethejével, kéz a kézben, a halhatatlanság minden földtől elvonatkozott csúcsain merengve, áporodott unalmat árasztva.

Pedig — mondanunk sem kell — Schiller életműve nem csak hideg kőből faragott, halálórási évfordulókon ezerráncú köpönyegbe öltözött génusz által megkoszorúzendó emlékmű; Schiller ma sem csupán az irodalomtörténet egyik fejezete — ennél sokkal több: jó költő, nagy művész.

De hát csoda-e, hogy annyira irodalomtörténeti távlatban lebeg előttünk nem is maga a költő, hanem csak időnként megkoszorúzott sírja? Csoda-e, hogy nem a hét-nyolc legkedvesebb kötetet tartó polc lakója legfőbbünknel? Zenét hallgatni, költőt — olvasni kell. De mit olvashatunk mi, huszadik századi magyar olvasók Schillertől? Semmit. S azt a semmit is: milyen fordításban? Dóczi Lajosnak a polgári ízlés szellemében fogant buzgó fordításai nem annyira Schillert, mint inkább a bárói cím felé kacsintgató fordítót tükrözik. A dúsan aranyozott kötés — nagyapáink könyvszekerényének büszkesége — vaspántoknál is szorosabban zárta magába a költőt s műveit. Az 1955-ös Schiller-jubileumra megjelent verseskötet (Schiller válogatott művek, A Világirodalom klasszikusai) az első, amely a magyar olvasóhoz közelhozza a költőt.

*

Érdekes, hogy éppen Thomas Mann, a huszadik század német irodalmának ez a leggoetheibb egyénisége volt az első, aki számunkra, mai, „modern” olvasók számára újra „felfedezte” Schillert. Egyik novellájában (Nehéz óra, 1905) zárkózott gyengéd szeretettel (a reá jellemző elbeszélőmodort feladva) írja le az élet nagy, végső kérdésein tépelődő költő egy álmatlan éjszakáját. Thomas Mann egy kicsit saját magát is ábrázolja e tépelődő költőben s éppen ez által hozza olyan közel Schillernek már-már reménytelenül a Parnasszus nehezen hozzáférhető ormai közé záródó egyéniségét: éppen azért, hogy azonosnak érzi és ábrázolja a tizennyolcadik századvégi és a mai költő problémáit. Mik ezek a problémák? Mint említettük, az élet nagy,

végso kérdesei. Ezeknek versse formálásában igazán nagy Schiller. Sodró pátosza, mely fordításban oly könnyen siklik félre a verses mondókák felé, ezekben a versekben ellenállhatatlan, nagyszerű, maradandó élményt ad. Az a megkapó Schillerben, hogy a szó szoros értelmében fenséges gondolatai — már a fenséges szó maga milyen banálisnak hat prózánkban! — őszinték, hitelesek, hogy amit leír, az a mi megfogalmazásunkban már elkoptatott, de nála még ma is eleven és lélekbemarkoló. Mi a magyarázata ennek? Az, hogy míg számunkra ezek az ideálok, a magunk megfogalmazásában, üresen hatnak, mert a mi életünkben nincs tartalmuk, nincs tett mögöttük, addig Schiller versei mögött ott érezzük és ott tudjuk az embert, a férfit, aki versei szerint él, aki hiszi, átéli és valóraváltani igyekszik eszményeit. Nemhiába lelkesül Petőfi Schillerért — verseik és életük tartalma azonos. Az egyébként gyenge fordító Dóczy Lajos jogosan háborodik fel azon a nyárspolgári számonkérésen, melyet a századforduló irodalomtörténészei szegeztek Schillernek: verseiben nem a hétköznapi élet, az emberi nyüglődés témáit zendítette meg, hanem „elvont“, „filozófiai“ eszméket énekelt meg. Hát éppen ez az! Ami számunkra elvont filozófia, megvalósíthatatlan ábránd, az Schiller számára a hétköznapi élet, az őnmaga. Akkor hazudott volna Schiller, akkor lettek volna versei csak üres pózok, ha nem így, ha nem ezzel az olthatatlan lobogással ír, hanem egyéniségétől távoli stílusban. (Egyébként olyan versek, mint a *Parasztserenáda*, vagy a *Katonadal*, Jékely Zoltán kitünő fordításában, azt is megmutatják, hogy mennyire benne élt Schiller korának „hétköznapi életében“.)

Schiller egyik ismerőse írja emlékezéseiben, hogy kislány korában apjával felkeresték a gyengélkedő költőt; lábujjhegyen lopakodtak ajtajáig, nehogy szenderegésében megzavarják; nyikordul az ajtó, s mit látnak: a beteg — valóban beteg — költő örvengő mozdulatokkal vív egy láthatatlan ellenféllel. Eppen *Fiesco* című darabját írta, abban is egyik hősének párviadalát — a szöveg úgy született meg benne, hogy maga is a szó legszorosabb értelmében átélte a jelenetet, énje teljes feladásával. Ezért halhatatlan az *Örömóda*; ezért talált az *Örömóda* oly tökéletes, himnikus szárnyalású dallamra a Schiller egyéniségével rokon, embernek is nagyszerű Beethovenben:

*Gyűlj ki, égi szikra lángja,
Szent öröm, te drága, szép!
Büvkörödbe, ég leánya,
Ittas szívünk vágyva lép.
Újra fonjuk szent kötésed,
Mit szokásunk szétszabott,
Egy-testvér lesz minden ember
Hol te szárnyad nyugtatod.
Milliók, ti kart a karba!
Gyűljön csók az ajkakon!
Túl a csillagsátoron
Él mindnyájunk édesatyja!*

(Rónay György fordítása)

Amikor „A művészek“ (*Die Künstler*) című költeményében ezt írja:

*Suhanjon bátran a magosba
Korotok fölé szárnyatok,
Míg tükrötökben hajnalodva
A jövő század felragyog!*

(Rónay György fordítása)

érezzük, hogy ez nem a beérkezett költő atyai jótanácsa, hanem az a látnoki, ihletett szózat, amit Petőfi is megfogalmazott „A XIX. század költői“-ben. Legnagyszerűbb verseiben — melyek közül kettőre imént hivatkoztunk — Schiller azt a hangot üti meg, amit halhatatlan kortársai és honfitársai, Hölderlin, Novalis. Különösen Hölderlinnel szemebetűnő mondanivalójuk, stílusuk rokon volta; a „Görögország istenei“, „Az ideálok“, „A vándor“ görögös, a kiábrándító életben is az örök eszmények felé sóhajtó hangja a két költőnél csaknem azonos.

*Még a költészet varázsburokja
Fonta a Valót körül puhán,
A Teremtésből a lét zuhogva
Ömlött a sejtelem kapuján.
A szerelem keblén a természet
Magasabb egek trónjára szállt,
S látta minden avatott tekintet,
Minden — egy isten nyomát.*

*Hol ma már — így szól egünk tudója —
Egy tűzlabda forg lélektelen,
Akkor Hélios aranyhintója
Lejtett át csöndes-fönségesen.
Itt a hegytetőn száz oreád volt,
Ott a fában egy driád lakott,
S táncoló najádok urnájából
Zúgtak az ezüsthabok.*

(Görögország istenei,
Gulyás Pál fordítása)

Ilyenfajta ember csak csalódhat az életben. Schiller is csalódott. A francia forradalom, melytől német hazája megújhódását várta, eszmék helyett hódító hadsereget küldött; a kis halak falták a nagy halakat; csoda-e, ha egyik versében így írt:

*Egy szabad hon van csak: Alomország
És a szépség csak dalban virul.*

(Az új évszázad kezdetén,
Kálnoky László fordítása)

Nem fakadunk-e kezdőnek kijáró szánakozó mosolyra, ha valaki a bíborvörös alkonyatban égő tájról, a napfelkelte csodás színeiről, a viharos tenger csapkodó hullámairól beszél? Százszor megfestették, százszor leírták már, giccses, unalmas témá. Mégis volt festő, aki a

leghajmeresztőbb giccsnek tűnő témákat is biztos kézzel, igazi művészettel vitte vászonra, pedig alig alkotott mást életében, mint rózsaszín napkeltéket és vörös napnyugtákat: Kaspar David Friedrich, a korai német romantika halhatatlan mestere, Schiller kortársa. Miért sikerült ez Friedrichnek? Nem csak azért, mert fölényes tudása volt. Azért is, mert ami nekünk giccslehetőség csupán, az számára őszinte élmény volt. Nagy pátozzal festett, színbeli és témabeli frázislehetőségeket magukban rejtő, mégis végtelenül kiegyensúlyozott képei minden pátozzuk mellett is az öröklét nyugalmát, kiegyensúlyozott derűjét árasztják. Ezt csak az a kor tudta így érezni; s aki kifejezte korát, késő századok minden nemzedékének megújuló élményt adott: rögzíténi sikerült az egyszerűt, a megfoghatatlant. Ilyen művész Schiller is. Lehet, hogy lángoló lelkesedése a mi századunk ujrafogalmazásában mosolyognivaló; de amit mi már elvesztettünk, azt Schiller a tulajdonos biztonságával és nyílt szeretetével nyújtja nekünk. Fogadjuk el; gazdagabbak leszünk általa.

*

Anton Graff, a legrokonszenvesebb Schiller-portré alkotója meséli, hogy mikor nyughatatlan modelljét arra kérte: olvasson fel neki valamelyik verséből vagy művéből, Schiller a *Don Carlos* vette elő és most már fel nem ugorva, fáradhatatlan lelkesedéssel szavalt legkedvesebb drámájából. A költő életének ez a kis epizódja fényt vet jellemére s drámáirói sajátosságainak kutatásakor is eligazít. A *Don Carlos*, az emberiségnek ez a talán legnagyobb szabadságdramája Schiller drámáirói művészetének csúcspontja. Miről szól a darab? Ne részletezzük, elég annyi, hogy az emberi szabadságjogokért vívott harcról. Figyeljük meg Schiller többi művét: valamennyi ezt a témát szólaltatja meg. A *Haramiák*, az *Armány és szerelem*, a *Tell Vilmos*, de még az *Orleansi Szűz*, sőt a *Stuart Mária* is — (Stuart Mária feladhatná trónigényét, de nem teszi: nem tűri, hogy elhatárolásaiban így vagy úgy befolyásolják!) — a szabadság magávalragadó eszményítése. Ma már könnyű ezt a tényt leszögeznünk; ezernyi mű dolgozza fel tökéletesen vagy tökéletlenül a témát. De nézzünk vissza a korba. Nézzünk körül Európában: kinek, melyik írónak jutott eszébe ezt a témát így felvetni? A híres forradalomra-buzdító dráma, a *Figaro házassága* milyen messze van a *Haramiák* súlyos szókimondásától! Pedig a *Haramiákat* diákgyerek írta, különösebb történelmi előtanulmányok nélkül. De hol írta? Egy aprócska, visszataszító fejedelemség még aprócskább és még visszataszítóbb fejedelmének udvari katonaiskolájában, a fegyelem fellegrárában! Egyszerűen azért írta, mert utálta az értelmetlen ál-fegyelmet, a buták és gonoszok rémuralmát az értelmesek fölött. Schillernek gyermekkori személyes élménye volt a szabadságért való lázadás, a természetes szabadságért, a szó szoros értelmében való mozgási szabadságért, hiszen a másik szobába sem mehett át engedély nélkül! Azért jó ezt szem előtt tartanunk, mert ez megmagyarázza Schiller mindmáig csorbíthatlan tekintélyét

és sikerét; míg verseit alig olvassák, drámái telt házat vonzanak. Nem azért, amit írt, hanem ahogyan írta. Azért, mert Schiller az elnyomott polgári osztály, az elnyomott német nép közös, nagy problémáinak úgy adott hangot, hogy nem csak általánosságban, szép és nagy szavakkal írt a szabadságról, hanem mindig a legkonkrétebb egyéni tartalommal tudta megtölteni darabját. Hányan megírták azóta a szende polgárleány és a daliás arisztokrata katonatiszt akadályfutáshoz hasonló szerelmi viszontagságait (figyeljük meg, ismét a giccs határán járunk) és mégis: újra meg újra felcsattan a kítőző lelkesedéstől fűtött taps, midőn Miller papa elzavarja lakásából a nagyhatalmú kancellárt! Miért? Mert óriási, csak Shakespeare-rel mérhető szubjektív hitele van a drámának. Nagy szó ez — s egyben legfontosabb mondanivalónk a drámairó Schillerről. Schiller ugyanis — gondoljunk a festőnek felolvasott Don Carlosra — *drámaiban is szubjektív lírai egyéniség*, ugyanaz a költő, aki az *Örömdát* írta. Dehát nem természetes ez? Nem. Először azért, mert Schillert kivéve nem volt még nagy drámaíró a világon, aki egyszersmind olyan intenzív tevékenységű, nagy költő is lett volna, mint ő; másodsor melyik az a költő (igazán *költő*), aki — drámát olvas fel, sőt szaval egy portré számára való üléskor? Mi következik mindebből? Az, hogy Schiller ott és akkor nagyon drámaíró, ahol és amikor nagy költő is, tehát amikor nem annyira a drámai szabályok (amiket minden író gondosan mérlegel), mint inkább a szubjektív indulat vezérlik, fűtik. Miért olyan méltóságteljesen terjedős, olyan előadhatatlanul hosszú a *Wallenstein*? Mert Schiller gondosan mérlegelte a teendőket, megfogadta a tanácsot, amit azóta is mindenki elmondott, hogy tudniillik szép-szép ez a *Haramiak*, megmozgatja az embert, de mégis *szabálytalan* dráma, micsoda remekmű születnék, ha Schiller végre megtartaná a szabályokat stb. A *Wallenstein*ben az az érdekes, hogy ha az ember elemzi a drámát, minden kifogástalan, minden a helyén van: de mégsem az, mint a *Don Carlos*, az *Ármány és szerelem*, ahol a költő indulata veti szét a dráma kereteit, az ember lélegzetviasszafojtva figyel s csak utána, hazafelé menet jut eszébe, hogy ezt azért így kellett volna, és úgy jobb lett volna...

Odajutottunk tehát, ahonnan elindultunk, az oszthatatlan, nem költőnek és nem drámaírónak nagy vagy kicsiny, hanem egyszerűen: nagy és halhatatlan Schillerhez. Ha a verseket olvasva nem Goethe barátját, aki hozzáképest olyan vagy olyan, ha a színműveket olvasva nem a tudós történést látjuk, aki így meg úgy látta meg a történelmi szituációt — hanem a nagyszerű embert és kitűnő költőt, aki a cofilos, rizsפורos, menüettező, forradalmi jelszavakkal zsarnokoskodó, napoleoni vagy lajosi Európában elsőként kiáltotta máig is megrázó szenvedéllyel világág az emberi milliók szabadságvágyát és fogalmazta meg az emberiség legmagasztosabb érzéseit.

Most, mikor az oly sokáig nélkülözött, kiváló fordításokban gazdag magyar Schiller megjelent, már nem az emberiség jelképes géniusza, hanem maga az emberiség, mi magunk helyezzük emlékművére a szeretet virágainak nem hervadó csokrát.